

Historia-mentalność-tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku / Praca zbiorowa pod redakcją J. Pisulińskiej, P. Sierżęgi, L. Zaszkilniaka. Wstępem opatrzył J. Maternicki. – Rzeszów, 2008. – 704 s.

Збірник наукових праць, який нещодавно побачив світ у видавництві Жешувського університету (Республіка Польща) започатковує видання досліджень, що здійснюються у рамках однойменного Міжнародного дослідного проекту українських і польських істориків. Патронат над його реалізацією здійснюють історичні заклади чотирьох університетів: Інститути історії Університету в Жешуві, Університету ім. Адама Міцкевича в Познані, Університету в Лодзі та історичний факультет Львівського національного університету ім. Івана Франка. Проведення спільних наукових заходів заплановано на п'ять років (2007-2011 рр.). Відповідно у вересні 2007 р. на базі Жешувського університету відбулася I Міжнародна конференція “Історія – ментальність – ідентичність. Місце і роль історичної науки, польських та українських істориків у формуванні національної свідомості польського та українського народів у XIX та XX ст.”.

Збірник наукових праць відкриває вступ авторства Єжі Матерницького, промотора українсько-польського наукового співробітництва у галузі історії історіографії, у якому викладені основні завдання вказаного дослідного проекту, коротко викладений перебіг роботи вказаної конференції і визначені перспективи подальшої співпраці польських та українських істориків. Зауважено, що діяльність нової дослідної групи по суті є продовженням уже успішно реалізованого проекту “Багатокультурне історіографічне середовище Львова в XIX – першій половині XX ст.”, який полягав у проведенні п'яти конференцій (більшість у Жешуві й одна у Львові), і завершився виданням п'ятитомного збірника наукових праць і підсумкової фундаментальної “Золотої книги львівської історіографії XIX і XX ст.”.

Далі у п'яти тематичних рубриках подано 49 статей (19 українських і 30 польських) дослідників, які представляють різні наукові, передусім – університетські, центри обох країн. Щодо української сторони, то характерною особливістю збірника є відсутність “столичної” автури, натомість досить широко представлені регіональні наукові історичні осередки: Дніпропетровськ, Макіївка, Херсон, Львів, Дрогобич, Івано-Франківськ, Тернопіль, Рівне, Острогож, Черкаси, Полтава. Польські історики репрезентували майже всі провідні дослідні центри: Варшаву, Краків, Жешув, Познань, Лодзь, Люблін, Вроцлав, Гданськ, Торунь, Ополе, Кельце, Седльце.

Першу рубрику “Загальні проблеми, методологічні та методичні” відкриває стаття Войцеха Вжосека “Історичні причини виокремлення ролі безпосереднього свідка в історичному пізнанні та дослідженні (і суспільній пам'яті)”. В якій автор, через аналіз вказаної проблематики, намагається окреслити одну із відмінностей класичної історіографії, яка спирається на реконструкцію видимої дійсності, від неklasичної історіографії, яка надає перевагу пізнанню невидимої дійсності. Далі, Кароліна Полясік у статті “La mentalité та історична антропологія. До питання про термінологічну дискусію у сучасній історіографії” подає огляд окремих напрямів теоретичних розмірковувань французьких дослідників з історичної антропології. Авторка наголошує на тому, що цей підхід сприяє синтезу матеріальної і символічної частини культури, яка як антропологічна цілісність і стає предметом історичного пізнання.

Анджей Стемпнік у публікації “Свій” і “чужий” в польській історичній думці – теоретичні проблеми” на прикладі польської історіографії XIX і XX ст. розглядає надзвичайно важливі для розуміння ідентифікаційних можливостей історичної науки питання визначення “свійськості” та “іншості”. Звертається увага на ситуативний, мінливий, ірраціональний характер цих категорій, якій визначався міфологічним способом мислення про історію. Перспективу

подальших студій автор убачає у міждисциплінарному підході, із залученням здобутків соціології, психології, лінгвістики, етнології тощо. Основою компаративного аналізу проблем культури при цьому пропонується взяти домінанти відмінності, а не ідентичності. Єжі Матерницькій в статті “Історик – слуга народу”. Погляди Адама Нарушевича, Йоахима Лелевеля, Тадеуша Корзона та Шимона Аскеназі” аналізує те, як вказані історики, які репрезентували різні історіографічні періоди: просвітництво, романтизм, позитивізм, неоромантизм, бачили реалізацію національної функції історії. Зрештою, автор приходиться до висновку, що згадані історики у своїй візії минулого були радше патріотами, ніж рафінованими вченими.

Дещо несподіваною для теоретичної рубрики видається розвідка Божени Плонки-Сироки “Польські лікарі-історики медицини ХІХ ст. і культурні аспекти їхніх поглядів”, у якій представлений розгляд основних напрямів польської історіографії медицини вказаного періоду. Теоретична складова виявляється, очевидно, у порівнянні їх із німецькими зразками, які мали помітний вплив на польську модель. Авторка намагається розібратися, чому частина німецьких методологічних підходів прижилася у польській історіографії, а частина – ні.

Лешек Слупецькій у розвідці “Візії міфічних початків Польщі. Поганські чи християнські початки?” робить дуже цікаве спостереження, що більш ранні тести хроністів (скажімо – Галл Анонім) пов’язують початок власне польської спільноти з поширенням християнства. В Європі, окрім польського випадку, наголошення на хрещенні як початку зафіксована лише у франкських хроністів. Натомість пізніший текст хроніки Магістра Вінцентія подає типову для європейської традиції інформацію про польські поганські корені. Остання візія стала домінуючою для середньовіччя та нового часу і була підважена лише сучасними істориками.

Рената Травка у статті “Communitas Terrae Russiae. З досліджень шляхти Коронної Русі пізнього середньовіччя в ХІХ і ХХ ст.” оглядає доробок польської історіографії від другої половини ХІХ ст. щодо шляхетської верстви Руського воєводства, яка виступала як територіальна спільнота, у період приєднання краю до ягеллонської монархії. Авторка звертає увагу на те, що пануюча у польській історіографії “месіанська модель” утруднювала об’єктивний аналіз проблеми.

Завершує теоретичну рубрику стаття Олега Журби “Образи “української історіографії” другої половини ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. в історичній літературі”, у якій автор порушив низку важливих методологічних питань щодо сучасних підходів студіювання історії історичної науки. Зокрема, звертається увага на особливості українського випадку історіографічної саморефлексії. На думку дослідника, первісний образ українського історіописання мав щонайменше два обличчя – “малоросійське” та “українське”. Перевага в інтелектуальних баталіях ХХ ст. українського образу історіописання призводить до домінування у сучасних меганаративах емансипаторських концепцій, уявлень про безперервність та лінійність історіографічного процесу. Опонуючи такому образу, автор запропонував власну концепцію розвитку української історіографії, яка спирається на регіональні підходи й описує процес становлення та ніціюфікації регіонального українського історіописання. Крім того, О. Журба закликає до антропологізації історії історичної науки, поцінування у дослідженнях самодостатності статичної історіографічної ситуації та використання інших продуктивних стратегій сучасної інтелектуальної історії.

Наступна рубрика збірника об’єднує публікації, які репрезентують історичну науку доби пізнього просвітництва і романтизму. Павел Серженга у статті “В дусі свободи та рівності”. Францішек Салези Єзерський про польсько-литовські проблеми” проаналізовано погляди вказаного представника радикальної течії польської історіографії на формування Речі Посполитої. Звернуто увагу на те, що історична публіцистика Єзерського була спрямована на подолання польських та литовських національних партикуляризмів на користь становлення нової політичної спільноти. У розвідці Катаржини Блаховської “Червона Русь в очах корифеїв польської історіографії Адама Нарушевича та Йоахима Лелевеля” розглянуті особливості дослідних концепцій і практик історіописання вказаних дослідників. Зауважується, що Нарушевич опирався виключно на польські джерела, а його бачення польсько-українських відносин не виходили за межі старопольських уявлень, витриманих у дусі просвітництва і монархізму. Лелевель у своїх дослідженнях вже мав ширшу джерельну базу, зокрема, він посилався й на руські літописи, а його наукова концепція може бути розглянута у межах нової методології доби романтизму.

Віолета Юльковська запропонувала ґрунтовну статтю “Творення історичних героїв у працях Кароля Шайноха”. В якій висуває тезу про те, що історик винайшов і застосовував новий спосіб творення історичних постатей. Сам Шайноха визначав власну новацію як історичне характеризування. Отже представлений текст доволі повно розкриває методологічні підстави нової для свого часу дослідницької стратегії, реакцію на неї сучасників історика, класифікацію та характеристику створеної ним галереї історичних постатей.

Ігор Райківській у дослідженні “Ідея соборності України у працях наддніпрянських істориків першої половини ХІХ століття” акцентує увагу читача на тому як в “Історії русів”, працях Д.Бантиш-Каменського, М.Маркевича, М.Максимовича та інших репрезентантів історичної та етнологічної думки обстоювалася ідея єдності українських земель та їхньої історичної долі. На думку автора це сприяло утвердженню масової національної свідомості, викликало формування самостійницьких настроїв.

Найбільша за кількістю розміщених публікацій рубрика, присвячена добі позитивізму і неоромантизму. Вона розпочинається своєрідним тематичним блоком, який складається з трьох розвідок, присвячених впливу “краківської історичної (критичної) школи” на наукову та національно-ідентифікаційну сферу.

Так, Євген Сінкевич у статті “Роль краківської історичної школи у формуванні національної свідомості поляків у другій половині ХІХ століття” веде мову про місце краківської школи у польському суспільно-політичному житті. Зазначається, що теоретико-методологічні, концептуальні та політичні новації чільних представників краківської школи спричинили далеко неоднозначні відгуки у польському суспільстві, у якому не бракувало опонентів вказаної “песимістичної” візії минулого польської держави. Піднята проблематика знайшла логічне продовження у статті Маріюли Гошовської “Історична політика” станьчиків”. Дослідниця наголошує тому, що після січневого повстання 1863-1864 рр. у польському інтелектуальному середовищі змагалися два стилі політичного мислення: романтичний, орієнтований на продовження боротьби у радикальних формах і позитивістський, скерований на розв’язання національних проблем на засадах лояльності та органічної праці. Остання й була провідною для політичного середовища станьчиків. “Історичну політику” представників цього середовища авторка розглядає не тільки як знаряддя у поточній політичній боротьбі, і як прагнення реалізувати потенційні можливості галицької автономії для користі всього польського народу. Однак на думку дослідниці, ця політика не принесла бажаних результатів. Оксана Руда у статті “Юзеф Шуйський та польсько-українські відносини в Галичині” аналізує позицію чільного представника краківської школи в українському питанні. Авторкою робиться висновок про певний дуалізм і подвійний підхід в його оцінці минулого Речі Посполитої. З одного боку, йдеться про те, що історик сформував поміркований проукраїнський історіографічний та, відповідно й політичний підхід, виступаючи за порозуміння і співпрацю. З іншого боку, визнаючи самотність українців, Шуйський відмовляв їм у праві мати власну державу. З державних позицій історик критично оцінював Люблінську унію і розширення кордонів Речі Посполитої на схід. Натомість, із цивілізаційних позицій – визнавав позитивні наслідки польської колонізаційної політики на українських землях.

Йоланта Кольбушевська у розвідці “Національні герої в творчості Тадеуша Корзона. Замітки на полях “Долі і недолі Яна Собеського 1629-1674” показує приклад формування візії переможного героя для підтримання духу народу, що перебуває у поневоленому стані. Зазначається, що Т.Корзон неодноразово звертався до висвітлення постатей національних героїв. Одним із них і був Ян Собеський, який на сторінках корзонової праці повстає “незаплямованим героєм”, що протиставляються зрадникам вітчизни.

Альфред Точек у розвідці “Львівські польські історики у суспільно-політичних подіях краю і держави (1860-1918)” аналізує різні аспекти політичної активності представників історичного цеху. Зокрема, з’ясована їхня загальна активність (п’ята частина істориків була причетна до політичної діяльності), переважна ідейно-політична орієнтація (національні демократи), фахова приналежність (більшість суспільно-політичних діячів – студіювала історію права й економіки). Розвідка Стефана Цяри “Роль львівських архівів та архівістів у польському національному житті

Галичини до 1918 року” присвячена помітному впливу нечисельної групи архівних працівників на пробудження національної свідомості. Зокрема, йдеться про їхню участь у пропаганді знань у Європі про внесок поляків до європейського культурного доробку.

Еугеніуш Коко у статті “Євреї в історії України з погляду Францішека Равти-Гавроньського” піднімає один з аспектів складного питання ставлення польської сторони до єврейсько-українських стосунків. Йдеться про те, що приклад публіцистичних поглядів Равти-Гавроньського, з прикметною критичною настановою до єврейства, був характерним для єндецького середовища. Агнешка Валенга у статті “Націотворча роль польської освітньої історіографії в уяві Антонія Карбовяка” аналізує концепцію першого у Польщі доцента в галузі історії виховання. Особлива увага звернута на чотири основні її аспекти: польська освітня історіографія як основа національної системи виховання, націотворчі чинники, що містилися в історико-педагогічній літературі, заходи для збільшення кількості дослідників вказаної проблематики та охорона джерел, що складають основу їхніх досліджень.

Іван Куций у розвідці “Цивілізаційний дискурс в українській історичній думці Галичини XIX століття” аналізує ситуацію щодо цивілізаційних орієнтацій, притаманних різним течіям українського галицького історіографічного середовища. Автор доходить до слушного висновку, що вказане явище на той час ще не набуло самостійного значення, а виступало радше складовою частиною національно-політичного дискурсу. Однак особливості цивілізаційної орієнтації все ж можна простежити. Так, якщо представники русофільсько-старорусинської течії залишилися послідовними адептами слов’янсько-православної ідентичності з відверто антизахідним спрямуванням, то представники українофільсько-народовської течії у другій половині XIX ст. еволюціонують у бік європейського цивілізаційного вибору.

Віталій Тельвак у змістовній статті “Погляди Михайла Грушевського в історичному дискурсі зламу XIX – XX століття” аналізує рефлексію наукового доробку найбільшого українського історика того часу в українському, польському, російському, чеському, румунському, німецькому історіографічному середовищах. Автор звертає увагу на те, що в українському інтелектуальному просторі окреслилось два основні підходи до нової історичної концепції та її автора: національний та лояльний до традиційної імперської схеми. В інших національних історіографіях розгорнулася дискусія довкола тих сюжетних ліній, за якими Грушевський розпочав виокремлення українського історичного процесу. Простежено як зовнішня рефлексія впливала на розвиток наукової лабораторії історика. Леонід Зашкільняк у статті “Неоромантичні тенденції в українській історіографії початку XX століття” пропонує простежити еволюцію української історичної думки під впливом змін інтелектуально-культурних парадигм європейського історіописання. Цілком слушно визначається пануюча тенденція зламу XIX – XX ст. – подолання вад позитивізму через ствердження феномену неоромантизму. Автор аналізує український випадок поширення неоромантизму у мистецтві, літературі, історіографії. Як приклад останнього, розглядаються думки і праці В.Липинського. Стаття завершується констатацією того, що неоромантичні тенденції в українській історіографії вказаного періоду, на відміну від політичної публіцистики, не набули значного поширення.

Стаття Гжегожа Маркевіча “Державницька свідомість поляків та українців на зламі XIX і XX століття” присвячена порівняльній характеристиці розвитку основних тенденцій розвитку польського і українського національного усвідомлення у модерну добу. Автор виокремлює три чинники впливу на цей процес: рівень цивілізаційного розвитку, обсяг політичних, суспільно-економічних та культурних свобод, стан усвідомлення власної індивідуальності, зумовлений національною ідентичністю. Усвідомлення поляків, як окремого народу, у XIX ст. виразно зміщувалося з політичної у культурницьку площину. Українці же, на думку автора, не маючи традицій політичного народу, виступали переважно як етнографічна спільнота й у вказаний період лише починають усвідомлювати себе у національних координатах. Юрій Присяжнюк у статті “Історична свідомість та ментальність українських селян на зламі XIX-XX ст.” окреслює перспективні методологічні підходи для адекватного сприйняття феномену селянства як особливої соціоментальної спільноти (соціоетнічної цілісності). Для досягнення цього автор пропонує йти шляхом компромісів “соціальних істориків” з істориками ментальності,

антропологами, озброєння надбаннями інших наук, зокрема, модерних психології та лінгвістики тощо. Пропонується погляд на помітну стійкість традиціоналізму українського селянства, який зберігає свої позиції під тиском модернізації.

У статті Мажени Іваньської “Образ України – руське питання у пресі варшавських позитивістів 70-80-х років XIX ст.” розглянуте назагал прихильне ставлення до прагнень галицьких українців на сторінках часописів “Тижневий огляд” та “Правда”. Варшавські позитивісти, на думку авторки, подібно до своїх українських колег журналістів – І.Франка та М.Павлика – домагалися визнання прав та свобод українського народу. Відкритим залишається питання щодо ширості такої позиції, адже заклики до позитивного вирішення українського питання могли бути лише знаряддям в ідейній полеміці з протилежною течією станьчиків. Натомість Марек Бялокур у статті “Історична зумовленість образу українців і польсько-українських відносин у публіцистиці національно-демократичного табору на зламі XIX і XX століть” звертає увагу на причини формування упередженого та стереотипного ставлення до українців у ендеківській пресі. Автор зауважує, що цьому чималою мірою прислужилися історики, які аналізуючи спільне минуле, акцентували увагу на необґрунтованості самостійницьких домагань українців, наголошували на зовнішніх чинниках стимуляції українського питання тощо. Крім того, спотворенню образу українців сприяли і самі політики.

Марта Сікорська-Ковальська у розвідці “Польсько-руська угода” Людвіка Кульчицького: голос соціаліста та його сприйняття в дискусії про польсько-українські відносини” аналізує основні аспекти українського питання підняті у зазначеній брошурі. Зауважений широкий контекст обговорення майбутнього співіснування двох народів. Погляди Л.Кульчицького порівнюються з думками інших польських соціалістів: Л.Василевського, Б.Лімановського, І.Дашинського та ін.

Міжвоєнний період представлений 12 працями збірника. У статті Віталія Масненка “Українська історична наука в період національного відродження і революції 1917-1920 рр.” аналізуються, з одного боку кардинальні зміни у розвитку української національної свідомості в революційну добу, а з іншого, трансформація у цей час самої української історичної науки. Зауважується, що пріоритетного значення для націоналізації українців мали науково-популярні історичні знання, змінилося суспільне сприйняття української національної історичної парадигми, були закладені вагомні інституційні та організаційні засади для подальшого розвитку історичної науки. Розвідка Алли Киридон “Держава-церква-суспільство радянської України у висвітленні публіцистики 1920 – початку 1930-их років” інформує про перший період осмислення радянської моделі державно-церковних взаємин. Оскільки йдеться про безпосередню історіографічну рефлексію, то переважна більшість проаналізованих праць мала публіцистичний, навіть відверто ідеологічно-пропагандистський характер. Формувався типовий радянський офіціоз, як неодмінна ознака тоталітарного суспільства, з характерною вкрай негативною партійно-класовою оцінкою Церкви.

Стаття Йоанни Пісулінської “Історія на історичному факультеті Університету Яна Казимира” присвячена характеристиці здобутків зазначеного факультету міжвоєнного часу. Звернута увага на діяльність кафедр, їх керівників, внеску окремих відомих дослідників у розвиток історичної науки Польщі. Ганна Вуйцік-Лаган у розвідці “Україна і українці в польських шкільних історичних хрестоматіях (до 1939 року)” розглядає те, як вказаний вид дидактичної літератури впливав на формування польської історичної свідомості та стереотипів. Як переконливо доводить авторка, це стосувалося й польсько-українських відносин, адже більшість хрестоматій не тільки знайомили польських учнів з Україною та її минувиною, а й послідовно впроваджували польський погляд на історію сусідів. Останній досить щільно залежав від суспільно-політичної ситуації, польських державних інтересів та завдань польської історіографії.

Ян Тишкевіч у “Заувагах про політичну діяльність Станіслава Закшевського” аналізує політичну діяльність вченого. Зокрема, йдеться про трансформацію ідеологічних орієнтирів героя, його конкретну участь у політичному житті, внесок у зміцнення польської держави та державне забезпечення розвитку науки й освіти. Рената Вядерна-Кусьнеж у розвідці “Леон Пінінський – професор римського права у Львівському університеті” розглядає інтелектуальну біографію свого

героя й аналізує його наукові праці в галузі римського права. Сергій Рудько у статті “Українська орієнтація” чи “подвійна лояльність”: приклад Миколи Василенка (1866-1935)” аналізує наукову, освітню, громадську та політично-державну діяльність відомого українського історика, під кутом зору його ідентифікації. Автор доходить цілком слушного висновку, що постать його героя є досить типовою для інтелектуального середовища України межі ХІХ – ХХ ст., оскільки поєднувала у собі різні культурні та ідентифікаційні складники, як українські, так і російські. Однак послідовна праця на ниві науки підсилювала “українськість” Василенка, чого не можна стверджувати щодо його політичного життя. Розвідка Аркадіуша Колодзейчика “Львів у наукових дослідженнях, спогадах та публіцистиці Станіслава Василевського (1885-1953)” подає інформацію про історично-літературний та есеїстичний доробок вказаного автора, присвячений львівській тематиці.

Стаття Михайла Швагуляка “Історія українсько-польських стосунків у науковій концепції Степана Томашівського” присвячена аналізу наукової та публіцистичної спадщини вказаного представника державницького напрямку української історіографії щодо спільної минувшини обох народів. Автор цілком слушно виокремлює основні праці дослідника з цієї тематики, відтворює виважену, ґрунтовану на джерелах, оцінку непростих стосунків українців і поляків. Попри те, що його доробок не був сприйнятий тодішньою громадською опінією, як українською, так і польською, він має непересічне значення для сучасних студій.

Володимир Комар у статті “Традиції східної політики Польщі в ідеології прометеїзму” намагається віднайти інтелектуальні джерела зазначеної політичної доктрини, спрямованої на утвердження Польщі в Східній Європі. До них автор відносить такі історичні традиції як політика Казимира ІІІ ягеллонська ідея, різні концепції ранньомодерного федералізму. Прикметно, що всі вони парадоксально поєднували великодержавну ідею з федеративними засадами.

Магдалена Новак у статті “Митрополит Андрей Шептицький в історичній свідомості поляків та українців” звертає увагу на відмінності у сприйнятті вказаної історичної постаті обома народами. Якщо в українській історичній пам’яті образ Шептицького вже є досить усталений, у тому числі й зміфологізований, то у польському випадку він лишається ще малознаним для широкого загалу. Авторка вважає, що останнім часом історики більш об’єктивно висвітлюють постать митрополита. Пшемислав Вайнгертнер у розвідці “Симон Петлюра в польській історіографії” констатує потребу створення повної наукової біографії Головного отамана УНР. Адже доробок польських істориків, попри майже столітню традицію, тільки частково охопив постать видатного українського суспільно-політичного діяча, в основному стосовно польських сюжетів, передовсім українсько-польського порозуміння 1920 р. Помітно менше висвітлені попередня діяльність та емігрантський період життя.

Остання рубрика подає праці, присвячені періоду після Другої світової війни. Ґрунтовну статтю Рафала Стобецького “Найновіші синтези з історії Польщі та України. Спроба порівняння” можна розглядати як вдалий приклад компаративної історії історіографії. Автор аналізує синтетичні праці Н.Яковенко й Я.Грицака з української історії та Є.Клочовського, А.Сулими-Камінського і Г.Дильонгової з польської історії, видані у серії, започаткованій Інститутом Центрально-Східної Європи у Любліні. Спільною новаційною ознакою вказаних праць є висвітлення історії вказаних країн саме як частин Центрально-Східної Європи. Звертається увага на важливі теоретичні питання історіописання, які піднімаються й осмислюються в аналізованих працях.

Богдан Гудь у статті “Міф “східних кресів” у сучасній польській історіографії” аналізує сучасний стан дослідження проблеми українсько-польських стосунків на Правобережній Україні у ХІХ – на початку ХХ ст. Автор, відштовхуючись від думок авторитетного французького дослідника Д.Бовуа, стверджує, що за останні двадцять років ставлення багатьох польських істориків до вказаної проблеми дуже мало змінилося. Це, зокрема, виявляється у слабкому опрацюванні джерел архівного збереження, живучості стереотипів уникання неприємних для польської сторони історичних сюжетів, малій увазі до них у загальних історичних синтезах. Як наслідок, в польському інтелектуальному середовищі продовжує існувати міфілогізований образ стосунків між українським селом і польським маєтком на Правобережжі у післярозборовий час.

Стаття Віталія Яремчука “Еволюція національної історії в УРСР: спроби реабілітації визначних представників української історіографії (середина 1950 – початок 1970-х років)” присвячена важливому аспекту нової історіографічної ситуації, яка склалася у наслідок загальної лібералізації радянського режиму, зокрема, його історичної політики. Йдеться про процес реабілітації низки знакових для української історичної науки постатей, які були викреслені сталінським режимом з наукової та суспільної традиції. Автор цілком виправдано звертає увагу на суперечливість і незавершеність його перебігу, на існування різних підходів у “недирективному” та офіційному наукових середовищах, на різний рівень толерування окремих істориків. Констатується помітне потепління у ставленні до М.Костомарова, Д.Багалія, Д.Яворницького, А.Кримського. Значно скромніші зрушення відбулися в оцінках П.Куліша та М.Грушевського. Переважна більшість проскрибованих українських істориків взагалі залишилися поза межами реабілітаційного процесу.

Надія Темірова у розвідці “Образ України в шкільних радянських підручниках” розглядає механізм й особливості спотворення історичного процесу на українських землях у радянській історичній політиці. Авторка наголошує на тому, що тодішня шкільна історична освіта була складовою частиною ідеологічного впливу компартії на свідомість учнівської молоді. Аналізується ідеологічна спрямованість різноманітних партійно-державних директивних документів щодо викладання історії та висвітлення українських сюжетів у типових радянських підручниках з історії СРСР кінця 70-х – 80-х рр.

Стаття Сергія Трояна “Методологічні проблеми навчання новітньої історії в Україні” присвячена вужчій проблематиці – міжнародним відносинам та їх висвітленню при викладанні шкільного курсу новітньої історії. Автор детально обґрунтовує теоретико-методологічне бачення такого пояснювального методу як “роза вітрів”, який застосований ним для аналізу складових міжнародних відносин: теорії міжнародних відносин, історії міжнародних відносин, історії дипломатії, геополітики. У розвідці також подане авторське бачення стану сучасних міжнародних відносин та можливих перспектив їхньої трансформації. У підсумку сформульовані певні методологічні пропозиції щодо удосконалення викладання вказаної проблематики у шкільному курсі новітньої історії.

Віталій Масненко й Михайло Сиволап у статті “Герої та антигерої української історії. Історичні міфи за результатами соціологічних опитувань” зупиняються на характеристиці сучасної історичної пам’яті українських громадян у розрізі її “героїчної площини”. Констатується суперечливість та регіональні відмінності у сприйнятті історичних постатей української минувшини. Звертається увага на пролонгованість дії радянських міфологем, особливо у свідомості людей старшого покоління, та початкові наслідки дії новітнього національного міфотворення.

Розвідка Владислави Шулякевич “Камілла Мрозовська про важливість пізнання освітньо-виховного минулого” представляє погляди відомої представниці краківського середовища істориків виховання. Основна увага звернута на її трактування функцій та завдань історії виховання у навчанні педагогів, ролі історії освіти у навчанні представників інших наукових дисциплін, її не тільки пізнавальну, але й суспільну функцію.

Стаття Вікторії Волошенко “Відзначення свят у Донецьку (у висвітленні місцевої преси)” піднімає важливу проблему – з’ясування рівня регіональної історичної ідентичності через аналіз відображення святкування у мас-медіа. Для цього авторка провела порівняння публікації у донецькій газеті “Салон Дона и Баса”, присвячених державним, релігійним, радянським, місцевим, міжнародним та родинним світам за 2004 та 2007 рр. Дослідниця робить цілком слушний висновок, що динаміка змін пріоритетності відзначення світ, свідчить про перевагу у мешканців Донецька регіональної ідентичності доповненої збереженням реліктового радянського сегмента. Роберт Кусьнеж у розвідці “Відзначення річниць Великого Голоду в незалежній Україні” аналізує ті зміни, які відбулися у ставленні українського суспільства до власної найбільшої трагедії ХХ ст. Показана часова динаміка у ставленні до вшанування жертв голодомору керівництвом української держави, усталення офіційної традиції та символів такого відзначення. Подана

інформація про зусилля наукової громадськості спрямованні на осмислення причин та наслідків голодомору (наукові конференції, видання збірників документів, спеціальних досліджень). Згадано й про співчутливу реакцію польської сторони на ці події.

Науковий інтерес рецензованого видання полягає у фіксації певного рівня осмислення загальної проблеми як українською, так і польською стороною. Показово, що розвиток обох історіографій та відстеження їхнього впливу на ідентифікацію своїх народів, показав багато спільного. Це дозволило сформулювати низку теоретичних узагальнень щодо ідентифікаційної ролі національних історіографічних парадигм, особливостей формування й функціонування гранд-нарративів у умовах різних культурно-інтелектуальних домінант та конкретних суспільно-політичних обставин. Позитивно, що у текстах збірника простежуються різні, часом альтернативні, методологічні підстави для студіювання історії історичної науки. Окрім, вже традиційної – емансипаторської моделі становлення національної історіографії, пропонуються й новаторські підходи – скажімо, цивілізаційні чи регіональні. Впадає у вічі те, що чимало уваги дослідників було приділено студіюванню різних аспектів наукової спадщини та суспільно-політичних поглядів видатних українських і польських істориків, правників, публіцистів. Помітно менший інтерес був виявлений до оцінки у історичній науці обох країн релігійних та державних діячів. Низка публікацій збірника була присвячена вужчій тематиці, яка вже розглядалася у попередньому науковому проєкті – історичному середовищу Львова. Безумовну наукову цінність та суспільне значення має сучасне осмислення українсько-польських стосунків, яке також було оприлюднене на сторінках збірника.

Отже, рецензоване видання, з повним правом, можемо розглядати як ще один важливий крок у подальшому розгортанні українсько-польського наукового діалогу щодо осмислення історичної минувшини та студіювання історичної науки обох народів.

Віталій Масненко

Franz M. Idea państwa kozackiego na ziemiach ukraińnych w XVI – XVII wieku. – Torun: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006. – 476 s.

Упродовж останніх десятиліть у вітчизняній історичній науці історія українського козацтва складає один із пріоритетних напрямків у студіюванні проблематики доби пізнього середньовіччя та раннього нового часу. Особливо ґрунтовно і скрупульозно дослідники вдаються до вивчення генези та еволюції українського козацтва, зародження та становлення козацької державності.

Слід відзначити, що до справи дослідження окресленої тематики долучилися і представники зарубіжної історіографії. Передусім ідеться про доробок польських істориків, котрі поволі нарошують свій інтерес до козацьких часів української історії. Заслуговує на увагу праця Л. Подгородецького [1], яка є своєрідним нарисом історії українського козацтва та Запорозької Січі від її виникнення до ліквідації. Виникненню та розвиткові українського козацтва до середини XVII ст. присвятили свої праці В. Серчик [2; 3] та З. Вуйцик [4; 5]. До проблеми національної свідомості українського козацтва, зокрема ролі мови, традицій та релігії у розвитку свідомості козацтва кінця XVI – першої половини XVII ст., зверталася Т. Хинчевська-Генель [6]. Добу Хмельниччини досліджував Я. Качмарчик [7] тощо.

Аналіз перелічених та ряду інших, не вказаних тут, праць польських учених із означеної тематики виявляють цікаву тенденцію. У той час, коли в українській історіографії, особливо останніх двох десятиліть, існування у XVII ст. української козацької держави вбачається усталеним фактом, у польській історіографії ця проблема не піднімалася, а її представники навіть не вважали за потрібне і не намагалися дискутувати на цей предмет. Видається, що таке “замороження” потреби з польського боку звернутися до цієї теми потенційно тяжіло до формування взаємного нерозуміння, абсолютного несприйняття концептуальних засад зазначеної проблеми обома історичними школами. З огляду на це, звернення М. Франца у рецензованій монографії до